

УДК 378.011.3-051

АКСІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Безбородих Світлана Миколаївна
м.Луганськ

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена тим, що при побудові навчального процесу з педагогічної точки зору необхідно насамперед визначити ієрархію основних життєвих і професійних цінностей, з'ясувати їхній вплив на процес формування особистості під час навчання. Адже саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій та аксіологічна переорієнтація. Значення аксіологічного підходу до підготовки спеціаліста полягає в орієнтації професійної освіти на формування в студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що визначають їхнє ставлення до світу, до своєї діяльності, до самого себе як людини і професіонала. Тому метою статті є розглянути сутність аксіологічного підходу, як основи професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи. Визначено, що аксіологічний підхід передбачає спрямованість майбутніх фахівців початкової школи на пошук найбільш оптимальних шляхів досягнення мети в педагогічній діяльності; орієнтацію особистості на набір певних професійних цінностей; формування здатності до постійного саморозвитку.

Ключові слова: аксіологічний підхід, цінність, ціннісні орієнтації.

Оновлення системи загальної середньої освіти здійснюється разом з оновленням педагогічної діяльності майбутнього педагога. Для забезпечення належного рівня модернізації освіти, оновлення педагогічної діяльності має випереджати процеси розвитку сучасної школи. Модернізація освіти зумовлює більш високий рівень вимог до майбутніх вчителів початкових класів в процесі фахової підготовки.

Одночасно з цим, саме молодому поколінню належить в майбутньому впроваджувати в професійну діяльність закладені національною ідеєю пріоритети розвитку кожної окремої особистості, суспільства, нації.

Необхідно зазначити, що сучасний стан наукової психолого-педагогічної літератури визначається наявністю великої кількості понять, які характеризують певний рівень розвитку і професійне ставлення особистості вчителя, здатного до ефективного управління педагогічною діяльністю, серед яких провідне місце займають такі поняття, як «цінність», «ціннісні орієнтації». Сучасна педагогіка зорієнтована на формування ціннісного ставлення до світу як основного завдання освіти. Ціннісне ставлення — це внутрішня позиція особистості, що відображає зв'язок особистісних і суспільних значень.

У свою чергу реформування змісту освіти неможливо без утвердження нової системи цінностей.

При побудові навчального процесу з педагогічної точки зору необхідно насамперед визначити ієрархію основних життєвих і професійних цінностей, з'ясувати їхній вплив на процес формування особистості під час навчання. Адже саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій та аксіологічна переорієнтація; посилюється усвідомленість, об'єктивна позитивізація мотивів поведінки; формуються і зміцнюються позитивні особистісні риси — відповідальність, дисциплінованість, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння регулювати свої почуття, бажання, схильності тощо. Даний вік є найбільш сприятливим для психологічного, біологічного, соціального розвитку та виділення і зміцнення власної системи цінностей, співвіднесеної з суспільними нормами та інтересами.

Мета статті — розглянути сутність аксіологічного підходу як основу професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи.

Значення аксіологічного підходу до підготовки спеціаліста полягає в орієнтації професійної освіти на формування в студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що визначають їхнє ставлення до світу, до своєї діяльності, до самого себе як людини і професіонала.

Теоретико-методологічні засади аксіологічної проблематики в освіті вивчаються багатьма дослідниками (І. Бех, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремінь, А. Міщенко, В. Сластьонін, В. Стрельников, Н.Ткачова та ін.), у яких аксіологічний підхід розглядається як фундамент духовної культури майбутнього педагога.

У сучасній науці проблема цінностей є предметом міждисциплінарного дослідження. Передусім необхідно визначити загальнофілософське трактування поняття аксіології, аксіологічного підходу та цінностей. Визначимо загальнофілософське поняття аксіології та цінностей. Аксіологія за філософськими словниками (грецьк. *axia* — цінність, *logos* — слово, учіння) визначається як філософське дослідження природи цінностей [7, с.11]; як філософська дисципліна, що займається дослідженням цінностей як смислоутворювальних засад людського буття, що задають спрямованість і вмотивованість людському життю, діяльності та конкретним діям і вчинкам [1, с.26].

Центральним поняттям в аксіології є поняття цінностей, яке є важливим і не тільки самі по собі, а й тим, як вони відтворюються і реалізуються в культурі особистості (ієрархія життєвих і професійних цінностей, їх вплив на процес розвитку і саморозвитку особистості). У сучасних умовах аксіологічний підхід є одним з основних методологічних принципів професійної підготовки майбутніх педагогів. Звернення до філософської теорії цінностей у контексті педагогіки дозволяє розглядати зміст і структуру педагогічної освіти як сферу суб'єкт-об'єктних і міжсуб'єктних ставлень, де знання, викладач і студенти об'єднуються ціннісним ставленням до дійсності.

На нашу думку, ефективно професійне становлення студентів неможливо здійснювати без визначення соціокультурних цінностей. На рівні окремої особистості аксіологічний підхід спрямовує педагогічний вплив на втілення на практиці оптимальних шляхів трансляції її актуальних соціальних цінностей. Формуючи аксіологічні основи професійно-педагогічної підготовки, сучасні дослідники тим самим надають обґрунтування новій методології педагогіки, що дає можливість виділити як систему цінностей освітнього процесу, так і саму освіту як загальнолюдську цінність.

Слід зауважити, що в сучасній науці існують різні визначення поняття «цінності». Базовою для аксіології є проблема обґрунтування можливості існування цінностей у структурі буття в цілому і їхнього зв'язку з предметною реальністю. Цінності — специфічно соціальні визначення об'єктів довкілля, що виявляють їхнє позитивне або негативне значення для людини і суспільства. Зовнішньо цінності виступають як властивості предмета чи явища, однак вони притаманні йому не від природи, не просто в силу внутрішньої структури об'єкта самого по собі, а тому, що він включений у сферу суспільного буття людини і є носієм певних соціальних стосунків. По відношенню до суб'єкта (людини) цінності є об'єктами його інтересів, а для його свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів у предметній і соціальній дійсності, позначень його різних практичних ставлень до навколишніх предметів і явищ [7].

Зазначимо, що багатоманітність трактування центрального для аксіології поняття «цінність» обумовлена відмінностями у вирішенні проблеми об'єктивного — суб'єктивного, матеріального — ідеального, індивідуального — суспільного відносно характеристики ціннісної системи. Як зазначає В. Абушенко, конструктивність поняття «цінність» пов'язана передусім із розробкою типологій цінностей на рівні «ідеальних типів», що забезпечує роботу зі створення емпіричних типологій. У цих випадках цінності визначаються як будь-який предмет, матеріальний або ідеальний, ідея або предмет, стосовно яких індивіди або групи займають позицію оцінки, приписуючи їм важливу роль у своєму житті і прагнення до володіння якими відчувають як необхідність (Я. Щепанський), або як те, до чого прагнуть як до мети, або розглядають як засіб досягнення мети (Н. Чавчавадзе), або як предмет будь-якої природи, що має значущість для суб'єкта, тобто здатність задовольняти його потреби (А. Ручка) [1, с.1200].

В. Сластьонін узагальнює, що у вітчизняній філософській літературі «цінність» визначається як: здатність речей, ідей тощо виступати засобом задоволення потреб окремих індивідів і соціальних груп; значущість речей, ідей для життєдіяльності суб'єкта; специфічна форма виявлення відношення між суб'єктом і об'єктом з метою задоволення потреб суб'єкта; специфічні утворення в структурі індивідуальної і суспільної свідомості, що є орієнтирами особистості і суспільства [3, С. 7]. За основу будемо вважати визначення авторами цінностей як специфічних утворень у структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними зразками й орієнтирами діяльності особистості й суспільства [3, С. 100].

За результатами дослідження сутності поняття цінностей Н. Ткачова доходить висновків, що цінності — це сукупність реальних предметів (знарядь і засобів праці, предметів споживання тощо) і абстрактних ідей, що мають високу значущість для суспільства чи окремої особистості. Цінності виникають під час практичної діяльності людей, коли вони не тільки пізнають властивості природних і соціальних явищ, але й намагаються дати їм оцінку з погляду встановлення їхньої користі для свого життя. Для розвитку особистості вони, з одного боку, є основою для формування індивідуальних життєвих пріоритетів, а з іншого, — виконують функцію регулятора її соціальної взаємодії з іншими людьми. Система індивідуальних цінностей людини є результатом завоювання нею провідних цінностей суспільства, однак цей процес не може бути механічним перенесенням соціальних цінностей у свідомість людини, а є складним, багатоаспектним процесом [6, С. 35].

Зауважимо, що різноманітністю підходів вирізняється не лише визначення поняття цінностей, а і їхня класифікація. Так, у філософській енциклопедії представлено таку типологію цінностей: цінності-цілі, цінності-засоби, ситуативні цінності; визнані (інституційовані) та невизнані (але потенційні); за об'єктом спрямованості — спрямовані на себе, на інших, на предмет, на природу тощо [1, С. 1200]. За класифікацією Є.Смотрицького, виділяється група особливих цінностей (класові, національні, конфесійні, групові, професійні, сімейні), а інші об'єднуються в бінарні групи: загальнолюдські — індивідуальні, всезагальні — одиничні, неправдиві — істинні, духовні — матеріальні [4].

Виходячи з вище викладеного, цінності — це специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для окремої людини або суспільства (добробут, добро, зло, прекрасне, потворне тощо). Зовні цінності виступають як властивості предмета чи явища, проте вони становлять його сутність не від природи, не завдяки внутрішній структурі об'єкта самого по собі, а тому що він є залученим у сферу суспільного буття людини і став носієм певних соціальних стосунків. По відношенню до суб'єкта (людини) цінності слугують об'єктами його інтересів, а для його свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів у предметній та соціальній дійсності, позначень різних практичних ставлень людини до навколишніх предметів та явищ.

До цінностей відносяться деякі явища суспільної свідомості, які виражають інтереси в ідеальній формі (поняття добра і зла, справедливості та несправедливості, ідеали, моральні нормативи та принципи). Ці форми свідомості не просто визначають конкретні дійсні або уявні явища реальності, а виносять їм оцінку, схвалюють або засуджують їх, вимагають їх здійснення або звільнення від них, тобто, вони є нормативними за своїм характером.

Цінності в житті суспільства виступають соціально-значимими орієнтирами діяльності суб'єктів. Саме через культурні цінності людина задовольняє свої потреби. Цінності становлять фундамент культури, і предметним полем формування цінностей є культура. Культура визначається через систему цінностей та ідей, що слугують для регулювання поведінки членів даного соціуму. Виконуючи важливу роль інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних засад у житті суспільства, цінності забезпечують духовно-вольову єдність суспільства, високий рівень самосвідомості та організованості його членів.

В теорії цінностей слід зважити і на таку категорію, як ціннісні ставлення.

Ціннісне ставлення людини складається з оцінки фактів та вчинків у відповідності з цією оцінкою, з ціннісних орієнтацій та адекватної їм поведінки.

Отже, свою діяльність людина будує у відповідності з нормативами і цінностями. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей суспільної діяльності людей і відображається категорією ціннісної орієнтації. У філософському розумінні ціннісні орієнтації визначаються як елементи внутрішньої структури особистості, сформовані й закріплені життєвим досвідом індивіда в ході процесів соціалізації й адаптації, що обмежують значущі (суттєві для цієї людини) від незначущого через прийняття чи неприйняття особистістю певних цінностей, усвідомлених як межа (горизонт) граничних смислів і основних цілей життя, а також тих, що визначають засоби їхньої реалізації [1, с.1199]. У педагогічному визначенні ціннісні орієнтації — це система стійких ставлень особистості до довкілля і самого себе у формі фіксованих настанов на ті чи інші цінності матеріальної і духовної культури суспільства [3, с.128].

Ціннісні орієнтації утворюються на основі системи цінностей, які в межах даного суспільства виконують близькі функції, мають єдину систему значень і є найважливішим елементом у структурі особистості. В них відображається вибіркове, суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов її життя. Найважливішою функцією цих орієнтацій є функція регулятора зовнішньої поведінки індивіда [5].

На думку В. Сластьоніна, система ціннісних орієнтацій учителя виступає як одне зі структурних утворень його професійної й особистісної самосвідомості. До структури професійно-педагогічної культури вчненню включаються такі педагогічні цінності: цінності-цілі, що визначають концепцію особистості майбутнього педагога в сукупності Я-особистісного і Я-професійного; цінності-засоби як концепція педагогічного спілкування, техніки і технології, інноватики тощо; цінності-ставлення, що розкривають усю сукупність стосунків педагогічного процесу та формування позиції по відношенню до професійно-педагогічної діяльності; цінності-якості, представлені багатоманітністю діяльностей, поведінкових якостей особистості; цінності-знання, що визначають особистісну і професійну компетентність майбутнього педагога. Як домінуючі визначаються цінності-цілі як логічне підґрунтя смислу професійної діяльності [3, с.70].

Зазначимо, що саме ціннісні орієнтації забезпечують цілісність і стійкість особистості, утворюють загальну спрямованість її інтересів і прагнень, утворюють певну ієрархію індивідуальних переваг, формують рівень домагань особистості, тому так важливо сформувати в майбутнього педагога систему ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації сприяють регулюванню поведінки, життєдіяльності особистості в оточуючому середовищі. В процесі соціалізації особистість індивідуалізує, набуває деякої системи цінностей, яка певним чином впорядковується цілісністю особистості. Сформувана система тепер вже виступає як своєрідна призма ціннісних орієнтацій, через яку сприймається і оцінюється дійсність. Ця ж система виступає як «висхідна позиція» в діяльності, яка визначає важливість досягнення тієї чи іншої цінності, спрямовує, планує та координує діяльність особистості в конкретних умовах. Отже, ціннісні орієнтації є основою загальносвітоглядної позиції особистості, виступаючи результатом відображення в її свідомості пріоритетних для неї соціальних цінностей.

Слід зазначити, що кожна професія має свою сукупність цінностей, специфічних для кожного виду діяльності. Серед них особливе значення мають ті, що визначають ставлення особистості до цієї діяльності, а отже, й мотивацію студентів до навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійно-педагогічної підготовки. За даними досліджень виділено загальні для студентів цінності, що впливають на вибір професії, ставлення до неї і мотиви участі в професійній діяльності: зміст професійної діяльності й зумовлені ним можливості самореалізації особистості (відповідність інтересам і здібностям, творчість у праці, можливість самовдосконалення); суспільна значущість праці, що визначається її результатами (корисність людям і суспільству); суспільна оцінка трудової діяльності, соціальний статус професії (повага тих, хто

оточує, суспільне визнання); ціннісне ставлення до режиму й умов праці: соціально-економічних (характер праці, винагорода за неї), морально-психологічних (можливості міжособистісного спілкування, досягнення успіхів, професійне зростання) тощо [2, с.61].

На наш погляд, є орієнтація майбутніх фахівців початкової школи на домінуючі цінності, пов'язані з пізнавальною діяльністю. Базовим підґрунтям особистісного становлення майбутнього спеціаліста є залучення студентів до знання як цінності, що забезпечує успіх професійної діяльності. Крім того, важливо сформувати в студентів активне ставлення до самого процесу пізнавальної діяльності як педагогічної цінності, спрямованої на духовно-теоретичне засвоєння довілля.

У запропонованій В. Сластєніним ієрархії цінностей освіти виділяються домінуючі (знання, пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, спілкування), нормативні (стандарты, моральні норми), стимулювальні (педагогічні методики, технології, засоби контролю), супутні (спрямовані на якість пізнання: навчальні вміня, розуміння предметів і явищ, що вивчаються) цінності, які тісно пов'язані між собою і в сукупності складають підґрунтя педагогічної аксіології [3, с.117-119].

Як бачимо, саме знання науковці визначають як одну з пріоритетних, домінуючих цінностей, оскільки різні форми його є ціннісно обумовлені, адже за своєю природою вони забезпечують вибір альтернатив у процесі будь-якої діяльності. Підкреслимо ще одну особливість аксіологічного знання – воно завжди виступає як продукт суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних ставлень: суб'єкт ставить до об'єкта пізнавальної діяльності і до іншого суб'єкта – учасника навчально-пізнавальної діяльності – як до цінності: реальної чи потенційної, позитивної чи негативної. Така особли-

вість підкреслює значущість ще однієї з домінуючих цінностей – спілкування, оскільки засвоєння студентами знань відбувається передусім у процесі спілкування з викладачем, студентами. Без спілкування неможливим є сам процес навчально-пізнавальної діяльності.

Зауважимо, що роботу з майбутніми фахівцями початкової школи необхідно будувати таким чином, щоб цінність, яка засвоюється, високо цінувалася ними, тільки в цьому випадку вона переходить у потребу. Якщо ж у майбутніх фахівців не сформоване позитивне ставлення до цінностей, то в них не виникає бажання привласнювати їх. Тому процес ціннісного становлення майбутнього фахівця початкової школи – це цілеспрямований, систематичний процес пізнання, формування в кожній особистості соціально значущих потреб, формування здатності до постійного саморозвитку і самовдосконалення, а ціннісні орієнтації визначатиме ціннісне ставлення індивіда до майбутньої педагогічної діяльності.

Отже, аксіологічний підхід передбачає спрямованість майбутніх фахівців початкової школи на пошук найбільш оптимальних шляхів досягнення мети в педагогічній діяльності; орієнтацію особистості на набір певних професійних цінностей; орієнтацію таких методів роботи з майбутніми фахівцями, які б забезпечили підготовку останніх не лише як висококваліфікованих робітників та спеціалістів, але і як справжніх, морально чистих, культурних, громадян, що поважають інших членів суспільства, турбуються не лише про свій добробут, а й сприяють благополуччю інших людей та наступних поколінь. Подальшому нашому дослідженню будуть підлягати найбільш значущі цінності, які визначатимуть зміст фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Література

1. Всемирная энциклопедия: Философия / [главн. научн. ред. и сост. А.А. Грицанов]. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
2. Никитина Н.Н. Основы профессионально-педагогической деятельности / Н.Н. Никитина, О.М. Железнякова, М.А. Петухов. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.
3. Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, Г.И. Чижикова. – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 192 с.
4. Смотрицкий Е.Ю. Схемы по философии: Этика. Аксиология. Мировоззрение / Евгений Юрьевич Смотрицкий. – Днепропетровск: Пороги, 2003. – 22 с.
5. Стрельников В.Ю. Развитие личностных смыслов та ціннісних орієнтацій педагога / Віктор Юрійович Стрельников // Шлях освіти. – 2001. – №2. – С.11-13
6. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: Монографія / Наталя Олександрівна Ткачова. – Луганськ: ЛНПУ імені Т.Г. Шевченка; Х.: Видавництво "Каравела" 2006. – 300 с.
7. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена тем, что исходя из педагогической точки зрения в учебном процессе необходимо в первую очередь определить иерархию основных жизненных и профессиональных ценностей, выяснить их влияние на процесс формирования личности во время учебы. Ведь именно в студенческом возрасте происходит пересмотр ценностно-духовных категорий и аксиологической переориентации. Значение аксиологического подхода к подготовке специалиста заключается в ориентации профессионального образования на формирование у студентов системы общечеловеческих и профессиональных ценностей, которые определяют их отношение к миру, к своей деятельности, к самому себе как человека и профессионала. Поэтому целью статьи является рассмотрение сущности аксиологического подхода, как основы профессиональной подготовки будущих специалистов начальной школы. Определенно, что аксиологический подход предусматривает направленность будущих специалистов начальной школы на поиск наиболее оптимальных путей достижения цели в педагогической деятельности; ориентацию личности на набор определенных профессиональных ценностей; формирование способности к постоянному саморазвитию.

Ключевые слова: аксиологический подход, ценность, ценностные ориентации.

The topicality of the material, stated in article, is conditioned with the fact that it is necessary in the learning process to define first of all from a pedagogical point of view the hierarchy of basic human and professional values, to determine their influence on the process of personality formation during the study. It is in the student age when the revision of values and spiritual categories and axiological reorientation take place. The value of the axiological approach for the training of a specialist is in the direction of vocational education to the formation in students of human and professional values that define their relationship to the world, its activity, to himself as a person and professional. Therefore, the purpose of the article is to examine the nature of the axiological approach as a basis for training future specialists in elementary school. Definitely, the axiological approach provides direction for future professionals

Keywords: axiological approach, value, value orientation.